

МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ

Н. Гнатюк, Л. Соляк

Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18
E-mail: natalya_leopolis@ukr.net; liubavasoliak@gmail.com

Стаття присвячена огляду сучасних моделей соціального захисту зарубіжних країн. Особлива увага приділяється українській моделі соціального захисту населення, а саме аналізу структури та функціонування даної моделі за різних економічних систем.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне страхування, пенсійне забезпечення, соціальна держава.

Соціальний захист - це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту населення за конкретних економічних умов [6, с. 104].

У сучасній Європі сформувались і функціонують чотири основні моделі соціального захисту населення [5]: 1) континентальна (модель Бісмарка); 2) англосаксонська (модель Беверіджа); 3) скандинавська; 4) південноєвропейська.

Континентальна модель (інша назва — модель Бісмарка) встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. В основі цієї моделі лежить механізм соціального страхування, отже соціальні видатки фінансуються, переважно, за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих працівників. Таким чином, ця модель передбачає реалізацію правила еквівалентності, коли величина страхових виплат визначається насамперед величиною страхових внесків. В момент свого народження (1880-ті роки) німецька система соціального захисту відтворювала саме цю модель.

Сьогодні ця модель, як правило, ґрунтується не лише на принципі соціального страхування. Для малозабезпечених членів суспільства, що не мають можливості отримувати страхові соціальні виплати (наприклад, через відсутність страхового стажу), соціальний захист реалізується через принцип

соціальної допомоги. Мова йде про допоміжні механізми, які є відступами від початкових засад бісмарківської моделі.

Велику фінансову підтримку сьогодні в Німеччині має сім'я. Для підвищення народжуваності з 2007 року замість допомоги на виховання було запроваджено так звану "батьківську допомогу", яка фінансується з бюджету і розмір якої залежить від рівня доходів сім'ї. Її може одержувати мати або батько залежно від того, хто бере перерву у роботі на протязі одного року. Розмір такої допомоги становить 67 % від останньої заробітної плати з вирахуваними податків й відрахувань, але не менше 300 і не більше 1800 євро. Така "батьківська допомога" продовжується ще до двох місяців, якщо інший член подружжя погодиться призупинити свою

зайнятість. Отже у батьків тепер є можливість повноцінно виховувати свою дитину [7].

Відповідно статті 20, п.1 Основного закону країни - Німеччина є демократичною і соціальною державою. Мета соціальної держави – врахування індивідуальних правових можливостях здобутих в результаті власної праці, а не всезагальне забезпечення та обслуговування громадянина. Таким чином весь світ визнає ефективність соціальної системи Німеччини. Хоча понад 30 відсотків в сукупному суспільному продукті складають соціальні послуги, їх отримують тільки ті, які цього потребують.

Англосаксонська модель (відома як модель Вільяма Беверіджа) представлена в Європі Великою Британією та Ірландією. Вона базується на таких принципах:

- Принцип всезагальності (універсальності) системи соціального захисту — поширення її на всіх громадян, які потребують соціальної допомоги;
- Принцип одноманітності й уніфікації соціальних послуг і виплат, що виражається в стандартизованості способів розрахунку розміру та умов надання пенсій і медичного обслуговування;
- Принцип розподільної справедливості — основний у даній моделі, оскільки мова йде не про професійну (як у бісмарківській моделі), а про національну солідарність.

Фінансування таких систем здійснюється як за рахунок страхових внесків, так і за рахунок державного бюджету. Наприклад, фінансування сімейних виплат і видатків на охорону здоров'я здійснюється з державного бюджету, тоді як інші соціальні виплати забезпечуються страховими внесками найманих робітників і роботодавців. На відміну від континентальної, ця модель передбачає досить низькі соціальні виплати по соціальному страхуванню, при домінуючій ролі соціальної допомоги в системі соціального захисту [5].

Саме Велика Британія є цікавим прикладом заміни пільг та різноманітних компенсацій якісними соціальними послугами для соціально вразливих категорій на основі персонального підходу. Тут функціонує 150 державних соціальних служб з оцінки потреб та планування надання соціальних послуг, в обов'язки яких входить визначення потреб, призначення соціальних послуг, призначення соціальної допомоги. У країні налічується 31 000 постачальників соціальних послуг для дорослих, з яких близько 70% – недержавні або приватні постачальники соціальних послуг, 30% - комбіновані. 76% послуг надається на місцевому рівні [7].

Скандинавська модель соціального захисту характерна для Данії, Швеції та Фінляндії. Соціальний захист у ній розуміється як законне право громадянина. Відмінною рисою скандинавської моделі є широке охоплення різних соціальних ризиків і життєвих ситуацій, які вимагають підтримки суспільства. Отримання соціальних послуг і виплат, як правило, гарантується всім жителям країни й не обумовлюється зайнятістю й виплатою страхових внесків. В цілому рівень соціальної захищеності, пропонований цією моделлю, доволі високий.

Не в останню чергу це досягається за рахунок активної перерозподільної політики, спрямованої на вирівнювання прибутків. Необхідною попередньою умовою функціонування даної моделі є високо організоване суспільство, побудоване на основі відданості принципам інституційного добробуту суспільства. Фінансування систем соціального захисту в цій моделі здійснюється,

особа чи родина, які на неї претендують, не мають власних можливостей подолати економічну й фінансову скруту [1, с. 31].

У Чехії діють три взаємодоповнюючі системи соціального захисту населення: 1) система соціального страхування (охоплює практично все населення країни і становить 10 % ВВП); 2) система державної соціальної допомоги (60 % населення і 2 % ВВП), що спрямована на попередження зниження доходів, у першу чергу сімей із дітьми; 3) система соціальної підтримки (4 % населення і 4 % ВВП), за якої держава гарантує мінімальний рівень підтримки соціально вразливим прошаркам населення.

Приблизно 0,5 % населення цієї країни належать до маргінальних груп (безпритульні, біженці, бродяги тощо), які випали з суспільного життя. Таким категоріям надається відповідна допомога як державними, так і недержавними установами й організаціями.

Якщо в Чехії та Польщі в основу діючих систем соціального захисту закладають диференційований рівень прожиткового мінімуму з урахуванням складу сім'ї, то у такій високорозвиненій країні, як Нідерланди, ще з 1965 року відмовились від практичного використання прожиткового мінімуму. Мінімальний рівень державних гарантій у цій країні встановлюється виходячи з рівня мінімальної заробітної плати, яка визначається раз на рік, ґрунтуючись на механізмах соціального партнерства [4].

Для США характерна ліберальна модель соціального захисту населення, яка відокремлює соціальний захист від вільного ринку та обмежується захистом лише тих, хто позбавлений інших доходів. Згідно цієї моделі проблема соціального захисту розв'язується переважно на рівні підприємств і найманих робітників в особі профспілок. Разом з тим держава також направляє значну частину коштів на забезпечення соціального захисту населення. В числі заходів з соціальної підтримки населення США слід відзначити розробку програм професійної підготовки та перепідготовки кадрів: охоплення системою соціального захисту широких верств населення; надання допомоги тим, хто її потребує, у тому числі в натуральній формі (талони на безкоштовне отримання продовольчих товарів, субсидії па житло, безкоштовна медична допомога). До речі, у США людина обирає додаткову медичну послугу залежно від своїх прибутків [8].

Модель соціального захисту населення Японії базується на ефективних варіантах сучасного управління з "людським обличчям". У цій країні культивується мораль "Наше багатство — людські ресурси", тому тут створюються належні умови для найбільш ефективного їх використання [3, с. 30]. Одне з важливих завдань — встановлення нормальних відносин з працівниками, створення відношення до корпорації як однієї сім'ї. Важливою складовою соціального захисту працівників є система довгострокового позитивного найму та трудового стажу. Професійно-кваліфікаційне просунення по службі залежить перш за все від віку та стажу, потім враховуються всі інші показники. Чим більше людина працює в компанії, тим вища її заробітна плата, посада, пільги та пенсії, надбавки на утримання сім'ї, медичне обслуговування, соціальне страхування, оплату проїзду на роботу та інші.

Велика увага в Японії приділяється особам старшого віку та довголітнім (90 та більше років). Зокрема, кожна людина, яка досягає віку довголіття, отримує поздоровлення та цінний подарунок від імператора Японії.

Економічною основою моделі соціального захисту населення Японії є досягнення науково-технічного прогресу, який набув самопідтримуючого і самодостатнього характеру і став ключовим фактором економічного розвитку [2].

Українська модель соціального захисту містить багато елементів попередньої системи планової економіки, зокрема такі, як широкі соціальні трансферти. Але загалом зміни в економічній системі помітно вплинули на структуру і функціонування цієї моделі (Табл.1) [9, с.116].

Таблиця 1

Особливості структури та функціонування системи соціального захисту за різних економічних систем

Адміністративно – розподільча економіка	Ринкова економіка
<i>Економічна основа</i>	
Домінує державна власність	Оптимізоване поєднання різних форм власності
<i>Участь у виробництві</i>	
Участь у суспільному виробництві	Державні гарантії зайнятості відсутні
<i>Джерела доходів</i>	
Оплата за найм робочої сили	Оплата за найм робочої сили, капітал, рента, проценти тощо
<i>Форма надання</i>	
Переважно нетоварний характер – цінкові дотації, безоплатне медичне обслуговування та освіта, натуральні пільги тощо	Товарна суть усіх соціальних пільг
<i>Масштаби охоплення</i>	
Загальний, слабо диференційований характер	Диференціація рівнів соціального захисту залежно від змісту, потреб, ступеня і джерел доходів
<i>Характер одержання</i>	
Поєднання індивідуальних і колективних, грошових і натуральних форм	Переважно індивідуальні, грошові форми
<i>Інфраструктура</i>	
Інфраструктура створюється і утримується як за рахунок держави, так і за рахунок держави, так і за рахунок підприємств	Інфраструктура створюється і утримується як за рахунок оплати соціальних послуг, так і часткового за рахунок благодійних внесків та муніципальних коштів
<i>Відповідність характеру процесу відтворення</i>	
Зорієнтована на вимоги екстенсивного розвитку	Зорієнтована на вимоги інтенсивного розвитку
<i>Основні недоліки</i>	
Відсутність взаємозв'язку між інтенсивністю та результатами праці, "зрівнялівка"	Нестабільність існування, неперервність у перспективах

Отож, ми бачимо, що українська модель соціального захисту має ще багато спільного з попередньою радянською моделлю, але дедалі більше змінюється відповідно до вимог ринкової економіки. Тому, з одного боку, їй мають бути притаманні плюралізм форм власності та розвинута система ринкових відносин, з іншого — певний ступінь участі держави у забезпеченні ефективності економіки, регулюванні доходів населення та зайнятості, формуванні умов, що забезпечують задоволення соціально значущих потреб усього населення.

1. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. Монографія / Н.П. Борецька. – Донецьк: Янтар, 2001. – 352с.
2. Валовой Д. В. Социальный менеджмент: Учебник / Под ред. Д. В. Валового. - М.: ЗАО “Бизнес-школа “Интел-Синтез”, 1999. – 384 с.
3. Григораш Г.В. Системи соціального страхування зарубіжних країн. Навч. Посібник / Г.В. Григораш. – К.: МОН, вид-во “Центр учбової літератури”, 2008. – 144 с.
4. Ліанова Е. Досвід соціальної політики в країнах розвинутої ринкової та перехідної економіки і можливості його використання в Україні / Е. Ліанова, В. Івашкевич, В. Бевз // Україна: аспекти праці. – 1997. – №1. – С. 36
5. Моделі соціального захисту в країнах ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу з: <http://uk.wikipedia.org>
6. Скуратівський В. Соціальна політика / В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова. – К.: Вид-во УАДУ, 2003. – 265 с.
7. Соціальний захист у зарубіжних країнах [Електронний ресурс]. – 2010 р. – Режим доступу з: <http://www.pilga.in.ua>
8. Стеценко Т.О. Світовий досвід соціально-економічного захисту та можливості його використання у вітчизняній практиці / Т.О. Стеценко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – № 3(38). – С. 67.
9. Шевчук П. Соціальна політика / П. Шевчук. – Львів: Світ, 2003. – 400 с.

SOCIAL PROTECTION MODELS OF FOREIGN COUNTRIES AND UKRAINE

N. Hnatyuk, L. Soliak

*Ivan Franko National University of Lviv, Prospekt Svobody 18, UA – 79008, Ukraine
E-mail: natalya_leopolis@ukr.net; liubavasoliak@gmail.com*

The article is devoted to the review of modern social protection models of foreign countries. Particular attention is paid to the Ukrainian model of social protection, namely analysis of the structure and functioning of this model under different economic systems.

Key words: social protection, social insurance, pension providing, social state

МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН И УКРАИНЫ

Н. Гнатюк, Л. Соляк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
г. Львов, просп. Свободы, 18*

Статья посвящена обзору современных моделей социальной защиты зарубежных стран. Особое внимание уделяется украинской модели социальной защиты населения, именно анализа структуры и функционирования данной модели при разных экономических системах.

Ключевые слова: социальная защита, социальное страхование, пенсионное обеспечение, социальное государство.